



Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD

Pastor N. P. Nielsen:

Noget om den kirkelige udvikling i Nordslesvig
efter genforeningen

M. Refslund Poulsen:

Mads Jensen

Jens Lampe:

Danmarks første lærere uddannet på seminarium
var sønderjyder

Dr. med. M. Michelsen:

Cornetts Åbenrå annaler

Bog anmeldelse

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:
Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev
Lærer Chr. Stenz adresse er: Sandved 5, Åbenrå



NUMMER 2 · 1. FEBRUAR 1958 · 34. ÅRGANG

Noget om den kirkelige udvikling i Nordslesvig efter genforeningen

Af pastor N. P. Nielsen

Den rigeste oplevelse for os, der kom til Sønderjylland i 1920, var mødet med den sønderjyske befolkning. Det var jo de slægtled, der havde stridt i de mange år under tysk herredømme for at bevare deres danske sind og danske modersmål – og nu havde de sejret. Tungest havde kampen været i de 4 onde krigsår, hvor så mange unge mænd måtte lide og dø. Alle hjem var mærket af de tunge byrder, som de havde båret. Men ved tålmod, udholdenhed og trofasthed var sejren nu vundet. Sønderjylland var kommet hjem! Og det store ved dette slægtled af sønderjyder, det var, at vi mødte intet hovmod. Ingen triumferede over de besejrede, men en ydmyg taknemlighed og inderlig glæde over at være kommet frelst tilbage til moderlandet og friheden fyldte alle. Denne glæde lyste os imøde! Men sorg og vemod over dem, der ikke kom hjem, gav glæden alvor og dybde.

Vi danske præster blev modtaget med stor hjertelighed og megen forventning, naturligvis især af den dansksindede befolkning, men det skal fremhæves, at også vore tysksindede landsmænd i det sogn, vi kom til, tog godt imod os. I alle sognets hjem blev vi budt velkommen, når vi besøgte dem. Dette var stort gjort!

Så kunne vi med tillid og glad sind tage fat på arbejdet.

Overgangsvanskelighederne. Naturligvis var der sådanne både for præst og menighed. Men jeg er tilbøjelig til at give den kollega ret, som sagde: Jeg har ikke haft andre vanskeligheder, end dem, jeg selv har skabt. Kom man med god vilje og med respekt og hensyntagen til andres overbevisning og væremåde, så var det let at komme i kontakt med den sønderjyske befolkning og vinde dens tillid.

Dertil hjalp også, at det var den sønderjyske befolkning, som selv havde lagt grundlinjerne for både skolens og kirkens nyordninger efter genforeningen. Det var *H. P. Hanssen*, hvis ånd og hånd mærkedes både i de store og små spørgsmål, der gav tonen an med ordene: »Hvad du vil, andre skal gøre mod dig, det skal du også gøre mod dem«. Og han havde gode medarbejdere indenfor alle de udvalg, som vælgerforeningen nedsatte allerede i 1918.

På skolens område blev det *Jefsen Christensen*, og som formand for det kirkelige udvalg *Mads Gram*, der fik stor indflydelse. Det var en lykke, at det ikke blev specialister og fagfolk, men jævne praktiske mennesker, der her blev de ledende.

Når skole- og kirkeforholdene i Sønderjylland blev lagt så godt til rette efter genforeningen, kan vi takke disse praktiske frisindede og klartseende sønderjyder derfor.

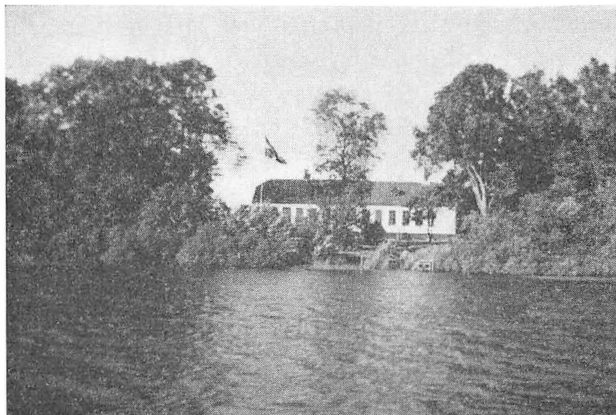
Grundprincippet for den kirkelige ordning var:

Ingen tvesprogede præster. Flertallet, såvel som mindretallet, skulle have den betjening, som deres sind og hjerte krævede. Ingen af os danske præster, der kom nordfra, skulle være forpligtet til at tale tysk; men i alle de sogne, hvor der kom danske præster, skulle der skabes mulighed for, hvor det blev ønsket, at der kunne tilkaldes en tysk uddannet præst til betjening af det tyske mindretal. Jeg fik således min gode nabo, pastor *Tonnesen*, Hoptrup, til vikar for dem, der ønskede tysk kirkelig betjening. Men der blev ikke gjort brug af ham. Kun een gang var der en familie, der ved en begravelse ønskede en tysk »udtale«. Ja, men det var der jo ingen mening i, sagde *Tonnesen*, *konen er jo fra Ribe!* Ja, men den afdøde var dog tysk, indvendte jeg! Og så kom *Tonnesen*. – Hvad skyldtes nu det, at de tysksindede i sognene stort set kun brugte deres sognepræster? Jeg tror, at den væsentlige grund var en stor trofasthed mod sognets kirke og dermed også mod sognepræsten. Desuden talte vi jo samme sprog, dansk; havde fælles salmebog, den gode sønderjyske salmebog, og var fælles om evangeliet. Det er ikke sproget, men sindelaget, der skiller i Nordslesvig som i Sydslesvig, men viser vi agtelse og respekt for hinandens sindelag, kan vi godt leve sammen som gode naboer og landsmænd. Det lærte jeg i de første 15 år i Vedsted og senere i de 17 år i Højer. Hvad der også neutraliserede modsætningerne var den *frihedsret*, som var givet mindretallet. De, som ønskede tysk kirkelig betjening, havde ret dertil – uden at det kostede dem noget. Det virkede afvæbnende, neutraliserede kravene. Endelig havde de danske jo måttet finde sig i at blive betjent af tysksindede præster hidindtil, så kunne tyskerne vel også finde sig i det modsatte, sagde de selv, blot ikke vi præster krænkede deres nationale følelser. Og hvorfor skulle vi dog det? I Danmark har vi lært af Grundtvig, at frit at tænke, tale, tro, det er folkets odelsret.

I de 4 købstæder i Nordslesvig fik vi straks både danske og tyske sognepræster, så der var både sprog- og sindelagsspørgsmålet løst med det samme. Men også i byerne bruger mange tysksindede i dag de danske præster, eller de lader de tyske præster udføre de kirkelige handlinger på dansk – hvad ingen kan have noget imod.

Var der ikke tilpasningsvanskeligheder i de første år?

Å, jo, nogle var der vel. Men man bør huske, at i de første 4 år fortsatte den tyske kirke Lovgivning stort set at have gyldighed. Vi beholdt kirkefor-



Vedsted præstegård

standerskabet med de 4 kirkeældste plus de 12 kirkekollegiemedlemmer. Vi beholdt den gældende ægteskabslov med tvungent borgerlig ægteforening. Alle blev »skrevet sammen«, som man sagde, på standesamt. Men den egentlige vielse var brylluppet i kirken, selv om det var handlingen hos personregisterføreren, sognefogeden eller borgmestrene, der var den juridisk gældende. Fødsels- og dødsregistret blev også ført videre af personregisterføreren. Jeg skal ikke nægte, at jeg synes, det var en god og klar ordning. Det juridiske, borgerlige for sig, og det kirkelige for sig. Havde Danmark blot taget ved lære heraf, både m. h. t. ægteskabslovgivningen og personregisterføringen, så havde vi haft en bedre og klarere ordning i dag, end vi nu har. *Men der var jo spørgsmål, der straks skulle afgøres:* Sproget, gudstjenesteordningen, præstevalg o. s. v. Her havde man fra tysk tid på det kirkelige område et ret udstrakt selvstyre, både på det økonomiske og administrative område. Kirkeforstanderskabet og kirkekollegiet havde ret til at afgøre mange spørgsmål. Jeg husker, at da vi drøftede spørgsmålet, om *kirkesproget* skulle være dansk eller tysk, da sagde den gamle tyske amtsforstander P. Jochimsen, Ustrup, een af de mest retsindige og kirkeligt interesserede mænd i sognet: Her i Vedsted sogn taler vi alle dansk, så der er ingen tvivl om, at kirkesproget skal være dansk. – Dette bifaldt naturligvis alle de danske medlemmer.

Hvad så med gudstjenesteordningen, spurgte jeg? Skal vi beholde den hidtil brugte form eller skal vi gå over til en rent dansk gudstjenesteordning? Da svarede et af de danske medlemmer, Knud Jørgensen, Høgelund: »Nu, da vi har stemt os hjem til Danmark, vil vi helst, at grænsen bliver slettet, så vi får det helt som i det gamle land«. Dette bifaldt alle, så dermed var den sag i orden.

Nej, det var den naturligvis ikke alligevel, for vi skulle jo tage hensyn til tradition og skik og brug. Det er nok de ydre love, der giver retnings-

linjerne, men alle vi præster, der kom nordfra, havde fået påbud om at tage hensyn til det, som havde vundet hævd. Og det er de indre, uskrevne love, livets love, der er de stærkeste. Her bør man handle varsomt for ikke at slå noget værdifuldt i stykker. Enkelte præster kom ud i konflikter, fordi de ikke tog hensyn til det, man i Sønderjylland var vant til. Der var f. eks. det, at *dåben stort set var henlagt til hjemmene*. Kun få, meget få, barsedåb fandt sted i kirken. Det var sådan en smuk handling, at døbe den nyfødte i slægtens og vennernes kreds i hjemmet, sagde man. Ja, det var det. *Men menighedens hjem er kirken!* Og det er den kristne menighed, Gud har betroet dåben til. Dåben er Guds værk, selv om det er menighedens tjener, der på dens vegne udfører dåben. Dette syn ligger til grund for den dåbspraksis, som er gældende i den danske folkekirke.

Det holdt lidt hårdt mange steder at få dåben ført tilbage til kirken. Nogle troede, at det var for præsternes nemheds skyld, man ønskede det. En af de første søndage i september 1920 sagde en far spydigt til mig: Ja, det er jo også lettere for Dem, hr. pastor, at døbe 4 børn i kirken, end at skulle gå de lange veje ud i sognet. Da jeg i en samtale forklarede ham, at det var ikke for min, men for barnets skyld, vi ønskede dåben i kirken, sagde han straks: Så skal mit barn også døbes i kirken! Og lidt efter lidt blev dåben ført tilbage til kirken, så nu er det kun sjældent, at nogen ønsker hjemmedåb, undtagen i sygdomstilfælde.

Altergangen var, med det ringe kirkebesøg, som krigsårene havde voldt, også næsten ophørt i mange sogne. Højst gik man til alters to gange om året, især efter konfirmationen. Men der holdtes kun konfirmation een gang om året, nemlig *palmesøndag*. Det var en smuk dag at holde konfirmation på, og den tradition burde ikke fraviges, som mange unge præster nu gør det i deres reformiver. De traditioner, der er liv og værdi i, skal man være varsom med at ændre! – Men det var altergangen!

Jeg kom i februar 1921 til et sogn, hvor man havde bedt mig om at holde gudstjeneste med altergang. Jeg spurgte sognepræsten, der var tysk, om det kunne lade sig gøre. Nej, sagde han, det er ikke altergangstid nu! Jeg blev lidt overrasket og svarede, at mennesker kunne vel føle trang til at gå til alters på alle tider af året? Nej, her sker det kun ved påsketid om foråret – og så for enkelte om efteråret. Men I må godt få altersagerne, føjede han venligt til, men der kommer ingen altergæster! Det gjorde der nu alligevel. Døde traditioner skal brydes.

Det gjaldt også den gamle skik med *kirkegangskoner*. Når en mor havde født sit barn, gik hun ikke ud, før hun havde været i kirke. Så meldte manden det forud til præsten, at hans kone ville gerne holde sin kirkegang. Hun blev da modtaget af præsten ved indgangen og ført ind i kirken med salmesang. Senere blev der bedt en bøn for moder og barn. I den sønderjyske salmebog var der en speciel salme nr. 17 til mødres kirkegang.



Vedsted kirke

At denne skik havde sin betydning for adskillige, fik jeg et levende indtryk af, da en far fortalte mig, at de havde mistet et barn, fordi præsten havde glemt, at hans kone holdt sin kirkegang og således ikke bedt for hende og barnet. Da jeg ikke kunne godkende motivet til denne skik – at en kvinde var uren, fordi hun havde født et barn – afskaffede vi den, men tog både forældre og børn med ind i kirkebønnen.

Også *klingspungen* afskaffede vi, da jeg synes, at folk skal kunne komme i kirke uden at have penge med. Indsamlingen med klingspungen gav mere, men den virkede forstyrrende ind under salmesangen. Dog bruges den endnu enkelte steder. Også *skikken ved begravelser* var anderledes. Ved en af de første begravelser sagde den mand, der meldte dødsfaldet:

»Ja, vi vil godt nøjes med en gravtale!« Nå, De ønsker ikke kisten i kirken, spurgte jeg? Jo, men vi kan godt nøjes med en gravtale, for den koster jo ikke så meget. Jeg fik senere, af vor gode, gamle degn, Ottzen, at vide, at der var to takster. Ved en gravtale stod præsten nede ved kisten i den nordre korsarm og talte, men ved en ligtale blev kisten sat hen i langskibet og præsten gik »å æ stol«, gik på prædikestolen, og holdt ligtalen derfra. Og det skulle betales med et højere honorar. Jeg indrømmer, at jeg også afskaffede den skik, idet jeg ønskede, at behandle de døde ens. Derfor blev kisten altid sat i langskibet og jeg talte fra prædikestolen – uden at det kostede mere af den grund. Så jeg forbedrede jo ikke embedets indtægter, som Per Degn gjorde det ved at indføre »fin sand«.

En smuk gammel sønderjysk skik er det, at der ringes med kirkeklokkerne $\frac{1}{2}$ eller hel time ved middagstide, når en af sognets beboere har lukket sine øjne for sidste gang. I Højer oplevede jeg, at man endnu havde bevaret den katolske skik med *syngedrenge* og *brændende alterlys*. To af den afdødes venner og borgere i byen stod vagt i kirken ved kisten under begravelsen med hver sit brændende alterlys, gik så foran til graven, hvor

lyset blev slukket, for derefter at blive skænket til alteret. Og når de brændte ned der, blev der lavet et imiteret lys af træ, hvorpå der blev sat et skjold med den afdødes navn og årstal samt et skriftsprog, som han selv havde valgt. Dermed var den ædle givers navn bevaret i kirken i al fremtid. Hvem der besøger Højer kirke kan se disse lys og skjolde. Men skikken er nu faldet bort.

Sådan mødte der os, der kom herved i 1920, adskilligt, som var nyt og ejendommeligt for os.

Men jeg er ikke i tvivl om, at overgangstiden også for den sønderjyske befolkning på forskellig måde har været svær og vanskelig. Der var jo f. eks. *vort danske sprog og vor måde at prædike på*. Ja, også den måde, vi præster færdedes på i det daglige liv var forskellig fra, hvad man var vant til. Vi savnede den højtidelige tone og pathos, som de tyske præster havde. Vi talte et mere jævnt, nogle syntes *for* hverdagsagtigt, uhøjtideligt sprog.

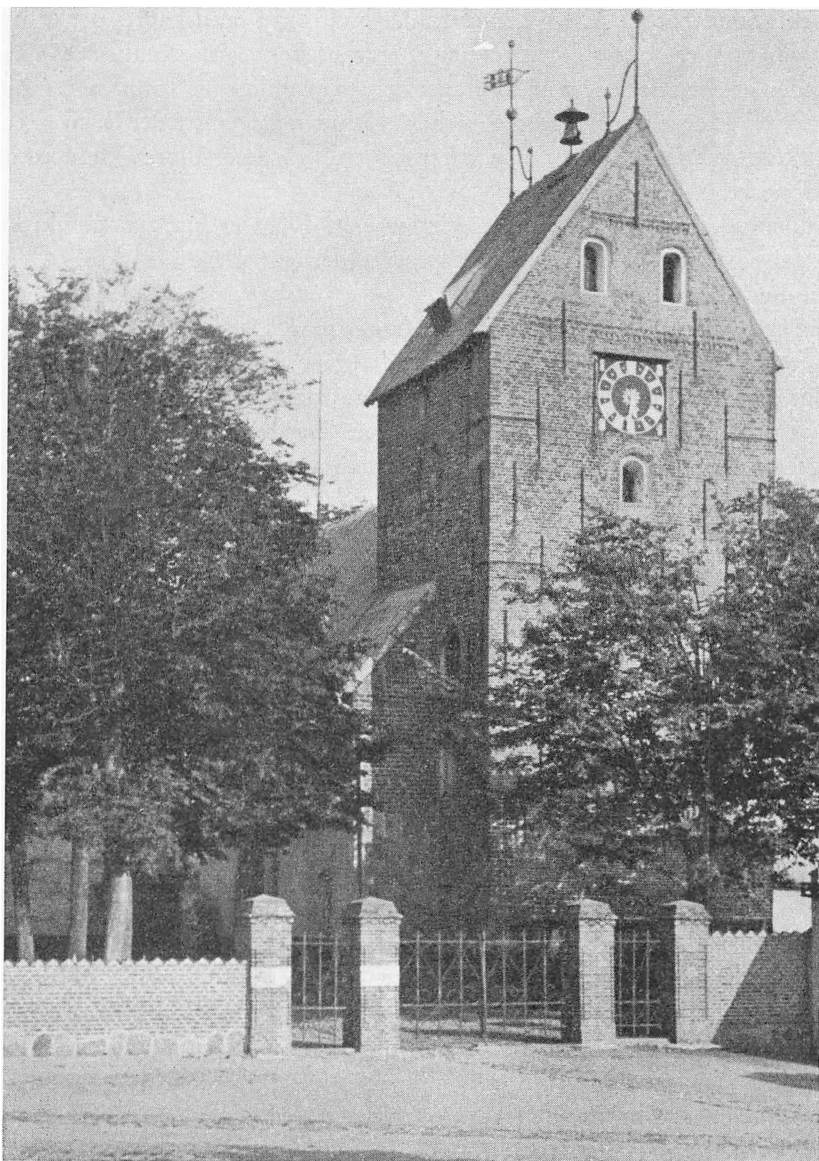
Det kneb, især for de ældre, med at forstå os i den første tid. Derfor fik vi pålæg om at tale tydeligt, distinkt og langsomt. Mange af præsterne fra den tyske tid talte et stift bibeldansk, undertiden med sønderjysk dialekt. Deres modersmål var jo ofte tysk.

Sådan kunne een af dem sige til mig: »De siger, jeg kan ikke tale dansk, det kan jeg sandelig godt, men så kan de ikke forstå *mig*«. Det var et bogstavret og stift dansk. Men der var dog også en del, som talte et kraftfuldt sønderjysk præget sprog, som de fødte nordslesvigere, de var.

Men det varede ikke længe, før befolkningen vænnede sig til vort sprog. Den gode vilje banede vejen for os. Værre var det nok med vor jævne færden iblandt dem. Vi kom jo ikke klædt i sort diplomat, men måske cyklende i gråt tøj med cyklekasket på. Ingen kunne se på os, at vi var *præsten* i sognet. Og vi tog del i ungdomsarbejdet med de unge, ja, måske var vi med til deres folkedanse og fester foruden til deres møder og andre sammenkomster i forsamlingshuset. Det stødte adskillige i den første tid. Senere blev forældrene glade og taknemlige derfor. Men der blev sagt om en præst, at han blev ikke valgt i 1921, fordi han cyklede og gik med knæbenklæder. Det var en upassende klædedragt for en præst! Men nu har tiderne forandret sig – og menneskene med. Om det er til vor fordel, kan der måske tvivles om. – Men faktum er, at de forskelle, jeg foran har nævnt, de findes så godt som ikke mere, ja, klingpungen er som sagt bevaret nogle få steder.

Den sønderjyske liturgi fra den tyske tid er måske også bevaret enkelte steder, men eller er gudstjenesteordningen her i Nordslesvig stort set som i det gamle land.

Dog bør det nævnes, at i sønderjysk kirkeliv var det ikke almindeligt i 1920 og de første år derefter, at præsterne messede ved gudstjenesterne eller brugte messeklæder ved altergangen.



Højer kirke

Spurgte man den hjemmehørende befolkning, om de ønskede det, blev der i reglen svaret nej. Nu har imidlertid enkelte præster til glæde for sig selv, men næppe for menigheden, indført denne skik med messe og messehagler.

Ligeledes er der indført særkalke, hvad der også før var ukendt. – Af større betydning for kirkelivet i Nordslesvig er det, at der er bygget 4 nye kirker, nemlig i Vojens, Genner, Rinkeæs og endelig den nye Christians-

kirken i Sønderborg. Alle 4 kirker falder godt ind i landskabet, der er brug for dem, og især de to sidstnævnte er af stor arkitektonisk skønhed og værdi. Desuden er der i de senere år foretaget mange grundige og kostbare restaurationer af grænselandets gamle kirker, så de nu fremtræder i en ny og smukkere skikkelse. Også de sønderjyske kirkegårde er blevet kønnere i de forløbne år.

Endelig skal nævnes det som er vigtigere, at *dåben* er ført tilbage i kirken, altergangsbesøget er større og hyppigere; der går flere i kirke nu end i årene lige forud for genforeningen.

Kirken har en stor plads i sønderjydernes sind. Det kommer frem i livets afgørende stunder. Her er god jordbund for en kirkelig gerning og et kristeligt arbejde. Men det er lettere at vænne folk af med at gå i kirke end det er at få dem ind i den gode vane igen. Der er dog groet *noget* dansk kirkeliv frem i de 37 år, som der er grund til at glædes over og sige tak for.

Nu var det jo ikke alle sognene i Nordslesvig, der fik danske præster i 1920. Ganske vist var der mange embeder vakante, da krigen sluttede. Og i de følgende år gik yderligere en del præster af, så der skulle straks bruges 34 nye præster. Og da alle blev klar over, at genforeningen ville komme, søgte 24 af de tyske præster syd på, så der var brug for 58 præster foruden de 50, som ønskede at blive.

Iblandt disse 50 var der en del dansksindede og en del af hjemstavns egne sønner – slesvigere. Det var naturligt, at de fik lov at blive. Afgørelsen blev lagt hen til sognemenighederne. Der skulle holdes en afstemning i sognene, om man ville beholde den præst, man havde, eller ønskede embedet opslået vakant.

Denne afstemning gav det overraskende resultat, at kun 10 af de 50 blev stemt ud, og nogle af disse 10 fik så embede andetsteds i landsdelen. Således blev der fremdeles 43 af de hidtilværende præster. Jeg husker, at pastor Tonnesen, som selvfølgelig blev valgt med stor majoritet i Hoptrup, sagde til mig: »Dette resultat undrer mig meget, det havde jeg ikke ventet«. Han syntes heller ikke, at alle disse præster havde fortjent det. Men sønderjyderne har et godt sind. De ville ikke være med til at gøre sognets præst hjemløs og brødløs! Der var f. eks. et sted, hvor 267 stemte for at beholde præsten og 260 stemte imod. Ja, sagde præsten senere til mig, det var ikke mange stemmers flertal, men det var jo nok. Og det kunne jo ikke nægtes!

I dette sogn dannede det store danske mindretal nu en kirkelig forening og aftalte med nabopræsten, at han skulle betjene dem i kirkelig henseende. Men halvdelen af udgifterne hertil måtte de selv betale, hvorimod et tysk mindretal kunne få kirkelig betjening uden selv at betale noget. – Undertiden har vi været så retfærdige overfor mindretallet, at vi gjorde uret mod vore egne! Det kunne nok skabe lidt bitterhed i danske kredse.

Af de 43 tidligere tyske præster blev desværre de 30 i grænseområdets truede firkant. Dette var en ulykke, set fra et dansk synspunkt. Og sådan følte den dansksindede befolkning det også, men da de var valgte af sognets befolkning, sad de der jo med fuld ret, og blev siddende til de tog deres afsked. At dette blev en hindring og en hemning for en dansk kirkelig udvikling i grænsesognene er givet, selv om det ikke var tilsigtet.

Men tiden rinder hastigt. I 1935 var der kun fem af de tyskuddannede og delvis tysksindede præster tilbage i sognene langs grænsen. Og nu rejste den dansksindede befolkning som havde følt sig svigtet i kirkelig henseende, et krav om, at få en dansk præst. 15 år var gået siden genforeningen. »Nu kunne det ikke være for tidligt, at også vi i de mest udsatte grænsesogne møder og får del i et virkeligt dansk menighedsliv.« Sådan lød det fra sogn til sogn. De tænkte især på deres unge!

Dette krav fra grænsesognenes danske befolkning blev *vor* skæbne. Vi kunne ikke sige nej til en opfordring fra de af vore landsmænd, som følte, at de i kirkelig henseende var inde i en nødstilstand. Det ville være at svigte dem. Og skønt det ikke var let for os at flytte fra Vedsted, hvor vi havde slået rod og var groet fast, så måtte vi dog sige ja til dem, der kaldte. Jeg følte det som en indre forpligtelse; thi hvad et menneske skal, det skal det. Og så rejste vi i november 1935 til Højer, for at jeg der kunne blive residerende kapellan med forpligtelse til at betjene de danske, som ønskede det, i de sogne, hvor der sad tyskuddannede præster. Således gik det til, at jeg blev præst i et område langs grænsen fra Vesterhavet over til Tinglev sogn, en udstrækning på 35–40 km. Det var min opgave at holde de ordinære gudstjenester i Højer, Daler, Hostrup og Burkal kirker. Desuden at forberede de unge til konfirmation og i det hele taget yde fuld kirkelig betjening til hvem, der ønskede det i disse grænsesogne, hvor tyskheden var og er så stærk. Det blev travle arbejdsår. Men en rig og skøn opgave var det.

Nu skulle også kirken være med til at give de truede grænsesogne ny kraft og nyt livsmod, tage håbløsheden og forknytheden ud af sindene. Ikke ved at øve en nationalpolitisk gerning, *men ved at forkynde evangeliet*. Dansk kristendom styrker altid dansk folkeliv og dansk menneskeliv ved at skabe et stærkt og levende fællesskab.

Det er ikke *vor* opgave at arbejde *imod* den tysksindede befolkning, men det er *vor* opgave, at støtte og hjælpe landsmænd til at leve et rigere dansk menneskeliv. Under vi blot hinanden frihed til at være det, vi er, så kan tyske og danske godt leve i fred og have et godt naboskab. Og så vil den spænding, som der altid er ved grænsen, hvor to folk mødes, være med til at skabe et vågent og levende folkeliv. Hver for sig, danske som tyske, må vi yde det bedste, så giver vi også noget af værdi til dem, der er anderledes indstillet. Og dér, hvor livet er rigest, dér er sejren!

Om den nationale kamp er fremmede for et åndsliv og et menighedsliv

er afhængig af, på hvilket grundlag den føres. Føres den kun ud fra et rent nationalt rets- og magtsynspunkt, eller udfra et materialistisk-socialt synspunkt, er den næppe fremmede for åndslivet. Det at leve i protest mod noget andet, virker ofte i negativ retning. Det kender vi også fra Sønderjylland. Men føres kampen vågent som en forpligtelse over for folk og fædreland, så kalder den på alle gode kræfter, på troen, håbet og kærligheden, sådan som vi så det hos de gamle sønderjyder, der havde været udholdende og derfor oplevede den store glæde ved genforeningen i 1920. Dette slægtled havde netop ved at leve et religiøst liv fået kraft til at stride den nationale kamp med håb. Og det gav deres liv et rigt indhold. Sådan er det også i dag i vort grænseland. Vi kan ikke undvære åndens kraft og hjælp til at leve vort menneskeliv og folkeliv.

Den kirkelige udvikling siden 1920 har givet både os, der kom herved og den sønderjyske befolkning meget, som vi har grund til at være taknemlige for. Vi har erfaret, alt som tiden går, at mænds og kvinders gerning rækker videre end det korte liv, vi lever.

Vi møder endnu noget af den ånd, som bar sønderjyderne i de trange tider og gav dem kraft til at leve og stride deres strid med mod.

MADS JENSEN

Af M. Refslund Poulsen

Skønt jeg egentlig er for gammel til at tage ud som taler, sagde jeg dog med glæde ja til at fortælle om Mads Jensen ved ophængningen af hans og Philip Møllers billeder i Jegerup forsamlingshus, for også jeg er ham tak skyldig. Når jeg gør nogle sidespring i fremstillingen, så er det for at bringe træk fra den tid.

Mads Jensen var fynbo i sind og skind. Han var født i 1839 i Asperup syd for Baaringvig i Nordvestfyn. Der er flad, frugtbar jord med gårde, der viser velstand. Af den havde hans forældre formodentlig ikke meget. De hørte til de fynske vakte og var med til de gudelige forsamlinger, der var ildsete, ja endog blev forfulgt af myndighederne. Det var jo enevældens tid. Den var i verdslig henseende bedre end den har ord for, men den måtte hævde, at vi alene vide, for ellers ville den jo blive styrtet. Selv Grundtvig, der dengang mente, at den oplyste enevælde var den bedste form for statsstyre, holdt ikke af de gudelige forsamlinger. Måske mente han, at de var for lukkede, for selvglade. En så fuldblods grundtvigianer

En selvbiografi af Mads Jensen findes i Sønderj. Månedsskr. 1951, s. 157–160.

som »Budstikke-Bojsen«, han, der en tid var i Sdr. Vilstrup og til hvis afskedsfest »Vort modersmål er dejligt« blev skabt, kunne godt med de vakte og gudelige forsamlinger. Forældrene flyttede, da Mads Jensen var 2 år gammel til Agtrup midt i de 8 sogne syd for Kolding, så den lille Mads kan kun gennem »blodet« være påvirket af Fyn. Forældrene har måske ønsket at komme til at bo nærmere ved Christiansfeld, for de fynske vakte og hernhutterne stod hinanden nær. Agtrup er jo, som om det kunne have været Asperup, med undtagelse af, at de 8 sogne hørte til Haderslev østeramt. Indtil 1864 gik Slesvig jo helt op til Kolding å. Der havde man en anden mønt, og der var toldgrænse ved Kolding. Man var nok under den danske konge, ja på en måde endnu mere end i Asperup, for kongen var jo både hertug og konge over sig selv i Haderslev amt. De 8 sogne havde som Haderslev østeramt i det hele taget ingen herregårde, men mange store bøndergårde, hvis ejere havde megen selvfølelse – nogle var endog så store på det, så de blev slesvigholstensksindede. Disse tilflyttede fynboere skal nok have mærket, at vel var de gode nok, men de stod nu alligevel lavere nede på rangstigen. Noget utilfredsstillet må der have været ved dem, for 1847, altså da Mads Jensen var 8 år, købte de gården »Søholm« i Mejlby i Lintrup sogn, pudsigt nok nær ved den 150 ha. store Tornumgård, som Mads Jensens eneste søn, Hans Søholm Jensen, købte 60 år senere. Et år efter døde faderen, men moderen drev gården videre, så børnene har fået lov at bestille noget. Tiderne var efterhånden blevet gode – kun ikke for »småfolk«. En arbejdsmands kone sagde længe bagefter: Da bønderne havde det bedst, havde vi det ussel. Selv om landbrug var lønsomt, havde man ikke glemt den fattige tids lære om at være flittig og sparsommelig. Moderen havde, som mange i den tid, stor respekt for skolekundskaber, så hun ville ikke nøjes med Mejlbys vinterskole, hvor en bondekarl underviste, men hun betalte for at få Mads i Lintrup skole, hvor degnen underviste.

I provst Knud Aagaards beskrivelse af Tørninglen fra 1815 kaldes Lintrup et magert sogn med mange sure partier, men der findes mergel, som rigtigt brugt kan give god virkning. Som almindeligt for Tørninglen, skriver Aagaard, er at befolkningen er veloplært og står højere end i Hanherred, hvor han havde været præst, før han i 1806 kom til Agerskov. Mads Jensens moder har ved den tid endnu merglet og stedvis drænet på Søholm.

Mads Jensen har måttet slide ved landbruget, men ved siden af var han en læsehest. Som fader, der også hørte til de vakte, lånte han bøger på Rødding højskole. Men den åndslivlige og videbegærlige Mads Jensen gik også til møder på højskolen, og påvirkedes af forstanderen, Ludvig Schrøder, de øvrige lærere og pastor Svejstrup i Rødding, der ofte talte på skolen. Jeg har hørt Svejstrup, da han var gammel, og forstår, at dette hjertemenneske kunne påvirke netop Mads Jensen. Man kunne jo tro, at Mads Jen-

sen hurtig kunne skifte fra pietisterne til grundtvigianerne, dels fordi de sidste på den tid var de mest hvervende, dels fordi den passede mest for ham, men derimod virkede, at M. J. var trofast, så resultatet blev, at det tog lang tid, før M. J. fuldt ud blev grundtvigianer, og han vedblev at være påvirket af, at han havde været pietist. Jeg tror, at M. J. kunne have sagt som pastor Anton Jessen: »Jeg takker Gud for at være født i den tid, da jeg kunne påvirkes af Grundtvig«. 1868, altså 29 år gammel, blev M. J. kolportør og lægprædikant for »Kirkelig Forening til Guds Riges Fremme«, som var dannet i Nordslesvig, mest vel ved præsters hjælp. Året efter 1869 blev han gift med Bodil Marie Pors fra Oksenvad. Mange ægteskaber blandt landboere er lykkelige, og om forbavsende mange kan man sige, at de passer sammen, eller kan, hvor det ikke er tilfældet, netop ved forskellen udfylde og hjælpe hinanden. Det sidste blev i høj grad tilfældet her. Med rette sagde Georgia la Cour Pedersen på Skibelund friskole til dem: »Hvordan skulle det være gået I to, om I ikke havde fået hinanden? Du, Mads Jensen, var da faret til himmels, og Bodil Marie var gået i jorden!« Dermed var vist ikke ment, at Bodil Marie ikke havde åndelig sans, men kun forbandt den med en nøgternhed, som Mads Jensen kunne savne.

I Mads Jensens kolportørtid udgav han sit første skrift på 74 sider, »Bruden og Brudgommen« med 7 taler, han havde holdt som lægprædikant. Den titel dækker formodentlig over brugen af højsangen på den måde, at den skulle være symbolik over gudsforholdet, medens nu selv indremission ikke benytter den mere, og de skriftkloge uden undtagelse erkender, at højsangen er en glødende pris af den jordiske elskede. De boede i en lille lejlighed i Seggelund, og da »Kirkelig Forening til Guds Riges Fremme« gik i opløsning, fordi mange dansksindede præster flyttede fra Nordslesvig, overvejede Mads Jensen, om han kunne blive præst for Danske i Amerika på samme måde, som Rasmus Thomsen senere blev det.

I stedet købte Mads Jensen i 1870 en ejendom til 2 køer i Jegerup, og han lærte rebslageri af en slægtning for at have noget at støtte økonomien med. Han blev en dygtig rebslager, og han kunne komme af med alt, hvad han lavede, for mange landbrugere holdt deres køer i tøj, og de brugte læstræreb; de vidste, at Mads Jensens reb var det bedste, særlig hans tjærede reb til kotøjr. Men Mads Jensen vidste, at det ikke var hans egentlige kald. Når han kom kørende med sit reb, sagde vi, at nu har der nok været ebbe i kassen i Jegerup. Han interesserede sig også glødende for forbedring af landbruget. Han købte og forpagtede jord, og der gjorde han mange slags forsøg. De, der lykkedes, talte og skrev han om – de, der mislykkedes, måtte han jo selv bære tabet ved.

Jeg tror, at Mads Jensen også havde held med, at det var i Jegerup, han fik købt og boede i 29 år. Da jeg engang rejste med en anden af Jegerups kendte sønner, historikeren P. Lauridsen (»Da Sønderjylland vågnede«)

sagde denne, at navnet burde være Jeggerup, for det stammede fra mandsnavnet Jegge. Lauridsen udvandrede, og som mange andre af de syttenårs vedblev han at være Sønderjylland en tro søn i det gamle land. Jegerup hører jo til Haderslev østeramt, men jordbunds- og folkemæssigt ligner det mere vesteramtet. Den gang var der større forskel end nu. Det var et stolt syn, når østeramtets bønder kom kørende ind til Haderslev med dingeldangel på oldenburgerkørehestene og deres blanke karet. Indholdet svarede dertil, i hvert fald fra de mange store gårde. Jeg har aldrig set noget mere fornemt og stolt end den daværende formand for Haderslev amts landboforening, og formelt var han glimrende veltalende. Da den nordslesvigske landboforening blev oprettet for 111 år siden, var det meningen, at den skulle omfatte hele Nordslesvig. Østeramtets storbønder var utilfredse med, at formanden boede i vesteramtet, og indbød til dannelse af Haderslev amts landboforening. Den nordslesvigske landboforenings bestyrelse protesterede, men fra østeramtet foreslog de dem at opløse den nordslesvigske og træde ind i deres.

Inden Sønderjylland blev nationalpolitisk organiseret, herskede en uskreven lov: Spidserne besøgte hinanden – kørte kort eller milevidt – og forhandlede de sager, som brændte. Nogle kunne blive enige om at indbyde større kredse (af spidser) til fortrolige møder, hvor emnerne blev drøftet. Undertiden gik bølgerne højt. Når det drejede sig om forhold, man kunne blive enige om, så kunne det styrke »håbet« (om genforeningen), eller der kunne udpeges delegerede. Deputationen, der i 1866 forsøgte at takke kong Wilhelm i Berlin for § 5 og bede om dens snarlige opfyldelse, giver os navnene på 47 sønderjyder – det har været en slags »overspidser«. Vesteramtets spidser, hvoriblandt var kun én husmand fra Grønnebæk, estimerede vel Mads Jensen, men hans mangel på politisk evne gjorde, at han ikke blev en spids.

Den nordslesvigske landboforening benyttede Mads Jensens arbejdskraft og evner. Derfra fik han 75 mark i tilskud, så han 2 år i træk kunne rejse 5 uger til det gamle land, særlig for at besøge roe- og frøavlere. Han rejste billigt, som Morten Eskesen gjorde det; de har flere træk tilfælles. Begge ofrede det mindst mulige på klæderne, men Morten Eskesens ture »på kongens togt« var længere, inden konen kunne se dem efter. En gang var Morten Eskesen kørende med fader til »æ vesterkant«. Den første dag revnede Eskesens bukser over bagen, og fader morede sig stiltiende over, at medens Morten ellers stillede sig frit og sang eller forkyndte, så passede han nu på at have ryggen mod væggen. De var begge idealistiske og forkynderglade, og det var noget værdifuldt, de forkyndte. De var hjertelige og uselviske og fri for fiduser. Med det sindelag følger en vis barnlighed. Da Morten Eskesen efter indbydelse besøgte Bjørnstjerne Bjørnson, spurgte denne, hvor mange børn han havde. »3«. »Så har din kone 4, for du er selv et

stort barn.« Det kunne Eskesen ikke godt have, men formildedes, da Bjørnson skrev: »Han vil med sine tusind fjed sy sammen, hvad de søndersled.«

En klog mand af en hel anden type telegraferede til Eskesens 70 års dag: »Hil dig, du gamle barde, ej smålig skal du granskes, er leret end fra Varde, din ånd er Holger Danskes.« Hvis Varde ændres til Asperup, kan alt det om Morten Eskesen nævnte passe på Mads Jensen. Da han havde udgivet sin bog om planteavl, og jeg var redaktør af Nordslesvigske landbrugs- og mejeritidende, skrev jeg deri en lang og meget rosende anmeldelse, hvor også forekom den bemærkning, at det var mærkeligt, at jeg kun kunne finde een fejltagelse; man finder ingen bøger uden fejltagelser. Her havde Mads Jensen en plante, som nævntes med til de kvælstofsamlende bælgplanter, hvad den ikke er. Omgående fik jeg fra Mads Jensen et harmdirrende indlæg, hvori han blandt andet skrev, at hvad end videnskaben måtte hævde, så ville han ud fra sin praktiske erfaring påstå, at planten var kvælstofsamlende og dermed en bælgplante. Jeg var ked af det, for M. J. kunne ikke stå sig ved offentliggørelsen, men loven bød jo, at en angrebet havde ret til svar på samme plads. Jeg sendte stykket til trykkeriet uden kommentarer. Hans kone må vist ikke have været hjemme, da han afsendte det, for dagen efter fik jeg et nyt brev, som lød: »Du bedes brænde brevet fra i går! Tak for din velvillige anmeldelse.« Marie Jensen har fået ham til at forstå, at en anmeldelse har mere vægt, når den ikke kun er rosende.

Som Mads Gram i sin gode og fyldige omtale af Mads Jensen i den nordslesvigske landboforenings 100 års skrift skriver, lå pennen egentlig ikke let i hans hånd. Han var mere den fødte taler. Alligevel har han udgivet ikke mindre end 13 bøger og skrifter, været redaktør af Frøavler-tidende, som udkom 1885–88, og skrevet mange artikler i tidsskrifter og blade. Det er mig en gåde, at han kunne det, for det var jo på eget forlag. 1881 udkom »Praktisk vejledning i roedyrkning«, og der kom en vejledning i frøavl.

1882 gav Mads Jensen, Jørgen Jensen, da Snogbæk, senere Saksgaard, og løjtnant Jakob Michelsen i Kolstrup stødet til oprettelsen af Nordslesvigsk frøavlerforening. De kom i bestyrelsen, og Mads Jensen blev formand. Flere gange havde de fællesture til det gamle land, hvori også ikke-medlemmer kunne deltage. Jeg var med på en tur til Odderegnen, hvor der på møder kun blev talt om det nationale. Mads Jensen ledede dem godt, så de gik med liv og lyst, og også folkeligt gjorde de megen nytte. 1886 oprettede de tre med Mads Jensen som formand frøkontoret i Aabenraa, som solgte kontrolleret markfrø. Det gik godt og kunne som lignende foretagender være blevet en stor historie, hvis ikke løjtnant Michelsens søn, musikeren Hans Michelsen var blevet bestyrer og senere ejer. Han var ikke faglært, og han holdt ikke standarden med frøavl, og så gik det til sidst ind.

Som nævnt var Mads Jensen bedst som taler. I vinteren 1880–81 holdt

han i den »Nordslesvigske« foredrag i Rødding og Toftlund om roer. Foruden mange landbrugsforedrag, særlig da vi under fremmedherredømmet ikke kunne få talere fra det gamle land, holdt Mads Jensen også folkelige og helst kristelige taler i foredragsforeningerne. Han ville så gerne gøre nytte. At gøre sig kostbar kendte han ikke. Betalingen var mere end beskedent. Det var i dette tilfælde så at sige til at slå reb af. Jeg ved det, da jeg var bedt om at holde foredrag på Harmonien i Ringriderforeningen, sagde formanden bagefter: »Vil du have en snit (det halve af en øl)«; og så kunne jeg selv betale smørrebrødet og billet.

Mads Jensen har ofret for det almenes vel. Han hørte til Rødding frimenighed og kørte ofte de 20 km dertil. Men han kom også en gang imellem de 25 km til gudstjeneste til Bovlund frimenighedssal, og så var vognen fuld. Så kom de, som de andre langvejs fra ind i vor dagligstue til kaffe med store (tørre) kovringer til, loen blev fuld af heste, og de Jegerupper og andre, der havde særlig langt, blev til middag og måske til eftermiddagskaffe med kovringer. Det kunne også ske, at han havde station her, når han var kørende på forretningens vegne, og så blev der snakket om andet end reb. 2 af døtrene boede hos os, medens fader havde konfirmationsforberedelse, og Sara tjente hos faders ved århundredskiftet, så vi har kendt dem godt og satte pris på dem.

Det var også Mads Jensen, der gav stødet til, at frimenigheden i Haderslev blev dannet med Rasmus Thomsen som præst. Han sluttede sig så til den og kørte 14 km til dens gudstjenester og møder. Han blev dog ikke formand, for dertil skulle de have en mand, der var højere på rangstigen, og konsul og bankdirektør Amorsen var også god nok. Mads Jensen var glad ved Rasmus Thomsen, og han passede dem som præst. Thomsen var også selvlært, og han havde ved megen modgang gennemgået en rig udvikling. Menigheden havde under store vanskeligheder fået en kirke rejst ved Laurids Skaus Gade, men den lukkede de tyske myndigheder, da de ville indvi den, og de måtte vente, indtil Bovlund frimenighed efter 4 års retssag gennem alle instanser vandt i 1900 ved overforvaltningsretten i Berlin. Rasmus Thomsen var svag, og som godt midaldrende døde han, og det var vanskeligt at enes om en af de få emner til en ny præst. Igen havde Mads Jensen stor indflydelse ved, at han lagde sig i selen for at få Thade Petersen valgt. Th. P. var ikke veltalende, men lødig. Han hørte til dem, man blev gladere ved med tiden. Senere fik Mads Jensen jo en slags belønning, for de små madser kunne rime: »Ingrid og Thade vandre så glade i L. Skaus Gade!«

1899 solgte Mads Jensen ejendommen i Jegerup. Der havde i en årrække været en stigning på omtrent 4% årlig, så han blev en så holden mand, så han kunne bygge sig et pænt hus ved frimenighedskirken med rebslager-

bane og en lille butik. Der døde han d. 8. 10. 1909. Han er med rette med i bogen, der hedder »Håbet mænd«.

Han var vel ingen stor mand. Men han benyttede sine mere end almindelige evner særdeles vel. For mange af dem, der var født mellem 1840 og 1860, gjaldt, at de var mere naive, end vi kan være. Det var en styrke for dem. De var troende – ikke alene religiøst, men også folkeligt. Morten Esken fortalte, at ved et besøg hos Peder Lassen i Strukstrup i Angel, ville Morten slå ind på det religiøse. Lassen gjorde en afværgende bevægelse og pegede på en kopi af Istedløven og sagde: »Det er min religion!«

Det første led, de, der fra ligegyldighed kommer med i en bevægelse, har det også på første hånd, for dem er det friskere end for dem, der er født ind i de meninger. Andet og tredje led kan vanskeligt have samme optagethed og varme som første slægtled.

En tredje tro var deres fremskridtstro. Om den sang mange, men særlig B. Bjørnson. Man troede, at det stadig gik fremad. Menneskene og deres kår ville blive bedre og bedre – ja, Bjørnson endte jo romanen »På Gudsveje« med: »Gudsveje? – det er dér bra folk går!«

Fremskridtstroen har de to verdenskrige slået i kvas, og de har også søndret meget, som ikke trængte til at fornyes. Mads Jensen og hans jævnaldrende var trods al deres modgang et lykkeligt slægtled!

*Danmarks første lærere uddannet på seminarium
var sønderjyder
Ved Jens Lampe*

Uddannelsen af dem, der blev betroet børnenes grundlæggende undervisning og opdragelse var yderst tilfældig og mangelfuld indtil hen i forrige århundrede. Datidens degne var jo først og fremmest *kirkens* tjenere, hvis hovedopgave var at bede ind- og udgangsbønnen, forestå kirkesangen, holde kirken pænt ren, »støbe vokslys« og passe klokkeringningen – og dernæst i anden række at undervise børnene i kristendommens sandheder, læsning, skrivning og regning. Officielt blev degnetitlen afskaffet med skoleloven af 1814, men i folkemunde lever den stadig.

I skoleforordningen af 1739 tales der om *skoleholdere*, men navne som *skolemestre*, i købstæderne: *skrive-* og *regnemestre*, brugtes også. Latinskolenes lærere kaldte man almindeligvis *hørere*, og de kvindelige undervisere kaldtes *lærermødre*. Først i 1800-årenes første halvdel trængte ordet *skolelærer* sig frem som en naturlig følge af hele den pædagogiske udvikling.

Uden for latinskolen var der kun få undervisere, der havde nogen egentlig uddannelse. Det kunne hænde, at håndværkere og husmænd eller afdankede befalingsmænd blev sat til at stave med børnene som Blichers Kræn Koustrup: »Om æ sommer var han murmejer, å om æ vinter var han skuelmejer, å han var ligh døgti te beggi diel.«

Først med oplysningstiden får vi en virkelig systematisk læreruddannelse, og fra nu af vinder ordet *lærer* mere og mere indpas. Allerede i 1753 havde provst *Balthasar Petersen* i Tønder begyndt et privat præstegårdsseminarium, som han selv ledede. Det var Danmarks, ja, hele Nordens første lærerskole. Den 1. august 1786 skrev Balthasar Petersen sit testamente, som sikrede fortsættelsen af lærerskolen efter hans død, og d. 17. november 1786 fik denne »fundationsacte« kongelig konfirmation. Grundlæggeren døde d. 1. januar 1787 og ved mikkelsdag 1788 begyndte seminariet som selvejende institution tilknyttet byskolen. Derfor regner man officielt 1788 som året for seminariets grundlæggelse.

Om de elever, der er udgået fra præstegårdsseminariets første tid, ved vi meget lidt ,thi først fra 1791 føres der lister over dimittenderne. Men enkelte er kendt. En af dem er *Peter Petersen*, søn af degn Peter Petersen, Felsted, og hustru Margrethe f. Ketelsdatter, født 2. 4. 1731. Han kom på provst Petersens skolemesterinstitut i 1746, virkede som hjælpelærer nogle år, besøgte igen seminariet og blev kaldet til degn og lærer i Felsted d. 16. 7. 1753, hvor også faderen og farfaderen havde virket som degne (Sdj. Mskr. 1941, s. 44). Han døde efter et fald i februar 1798. Hans efterfølger var også en Tønder-seminarist, nemlig *Hans Petersen* fra Alslev, Højst sogn (jfr. M. Mørk Hansens beretning om et »sønderjydsk degnevalg« i Nye Kirkehistoriske Samlinger, II bind, 1860–62). Blandt andre, der vides at have fået deres første uddannelse hos provst Petersen i Tønder, er *Jakob Jakobsen*, født 1739 i Klokris i Bøkingherred, og *Hans Peter Hansen*, født 1765 i Vesterland på Sild. Jakobsen synes (iflg. C. P. Hansen: »Das schleswigsche Wattenmeer und die frisischen Inseln«, Glogau 1865, s. 225–26) at være blevet ansat som lærer i Tinnum på Sild 1763 og afskediget 1790. Han virkede desuden som lærer i matematik og navigation for de unge sildringer, der ville til søs. Efterfølgeren *Hans Peter Hansen* virkede i Tinnum til 1796, hvorefter han flyttede til Sønderborg, hvor han var skrive- og regnemester til sin død d. 8. 11. 1836.

Tønder Seminarium kaldes med rette Nordens ældste, når vi regner efter de nuværende grænser, men seminariet i *Kiel*, der åbnedes i 1781, var det første egentlige seminarium i det daværende danske monarki, et statsseminarium med selvstændig undervisningsplan, egen bygning, egne lærere og en virkelig pædagogisk og metodisk uddannelse. I årene 1781–86 uddannedes der her 23 holstenere og 29 slesvigere. Den i opdragelse og undervisning stærkt interesserede grev Ludvig Reventlow fra Brahetrolleborg lod på sit

gods for egne midler opføre nye moderne skoler i Gærup (1783), Grønderup (1786) og Hågerup. Samtidig lod han for egen regning tre unge sønderjyder uddanne som lærere ved det nyoprettede seminarium i Kiel, nemlig *Christian August Schmidt*, *Johannes Hansen Pade* og *Hans Eriksen*, idet han havde indset, at det kun nyttede lidt at indrette tidssvarende skoler, når man manglede dygtige lærere.

Chr. Schmidt var dimittend fra 1783, altså fra det første hold, som tog eksamen på seminariet. I hans vidnesbyrd står der »geschickt«, samt »at han er gudfrygtig, ustraffelig og eksemplarisk i sin vandel«. Han var født i Sarup, Lysabild sogn på Als d. 1. september 1748. Faderen nævnes i kirkebogen som »Schichtmester« fra Kongsberg. I sin skoletid havde Schmidt lært landmåling af degnen i Lysabild. Efter sin konfirmation kom han til at tjene hos en præst og fik lov at benytte hans bogsamling i sin fritid. Som udskrevet til soldat måtte Schmidt forlade sin tjeneste som avlskarl, men efter 2 års militærtjeneste lejede han sig en stedfortræder og vendte tilbage til Als, hvor han i nogle år virkede som skoleholder om vinteren og landmåler om sommeren. Det var jo netop i de år udskiftningen og afhændelsen af krongodset gennemførtes. Da han som 33-årig kom på seminariet, var han allerede familieforsørger. Torsdag d. 18. dec. 1783 indviedes Gærup skole, og ved denne lejlighed indsattes Chr. Schmidt som lærer ved skolen. I grev Reventlows skoleprotokol omtales han som »en meget brav, og særdeles duelig mand«. I 1786 flyttede han til Grønderup skole, hvor han virkede til sin død i 1807. Ludvig Reventlow satte stor pris på Schmidt og viste ham ved flere lejligheder sin anerkendelse. En elev af Schmidt, den senere boghandler Hempel i Odense, skriver 1802 i et brev til sin gamle lærer: »Det er – – min ærlige bekendelse, at jeg stedse med henrykkelse tænker tilbage på de dage, da jeg i Deres hus nød en så hensigtsmæssig og kærlig undervisning og dannelse, hvorfor jeg evig agter og elsker Dem og ønsker mine børn engang en lærer som Schmidt.« S. var gift 3 gange. Hans første hustru, fra Asserballe, blev sindssyg under hans ophold på seminariet i Kiel. Ved kgl. bevilling af 2. 11. 1792 blev ægteskabet ophævet. Schmidt sørgede meget over dette, men giftede sig igen med Sofie Elisabeth Limkilde, der allerede døde i 1796. Hans tredje hustru, Kirsten Kristoffersdatter, overlevede ham. Schmidt døde efter et langt sygeleje af en kræftbyld på foden d. 26. 7. 1807 og ligger begravet på Brahetrolleborg kirkegård.

Johannes Hansen Pade blev født i Asserballeskov i Asserballe sogn på Als d. 17. 12. 1750 som søn af skoleholder Hans Jensen Pade (der var fra Lambjerg i Hørup sogn) og hustru Cecilia Christiane f. Pedersdatter. Efter sin konfirmation blev han ansat som tjenerdreng hos pens. kaptajn J. F. Schultz i Gråsten, kom derefter i tjeneste hos amtsforvalter og dommer Moritz Moritzen på Ærø, hvortil faderen var blevet forflyttet, men forlod

denne stilling efter forældrenes død og gik til søs. Han var bl. a. i Hamborg og i Frankrig, blex så huslærer hos humlehandler Peter Mohr i Dyndved, Egen sogn på Als, fik hyre med en Sønderborg-galliot, der sejlede på Norge og England, var skoleholder i Bovrup 1771–72, men ville ikke gifte sig med den ældre enke og blev derpå skoleholder i Asserballeskov 1772. Her virkede han i 13 år, men fik så af grev Reventlow opfordring til at lade sig uddanne på seminariet i Kiel. Det var Schmidt, der havde henledt grevens opmærksomhed på Pade. Schmidt havde været landmåler i Asserballe og i denne egenskab havde han opmålt godset Sandbjergs jorder, der ejedes af af en bror til Ludvig Reventlow, grev Conrad R.

Pade dimitteredes fra Kiel efteråret 1786 med hovedkarakteren »ganz vorzüglich geschickt«. Samme år overtog han Schmidts embede i Gærup.

Fra 1789–98 var han i Hågerup, og fra 1799–1822 lærer og kirkesanger i Vester Åby, Svendborg amt, hvor han døde d. 19. 8. 1836, 86 år gl. Pade var gift første gang med Ellen Ernstatter, døbt d. 13. 2. 1737 i Asserballe, død d. 18. 6. 1778, datter af gårdejer Ernst Ernstsens, og anden gang 1779 med Maren Jensdatter Møller, døbt d. 9. 6. 1743 i Asserballe, død d. 7. 3. 1831, datter af gårdejer Jens Jensen Møller.

Digteren *Hans Vilh. Riber*, den senere lærer på Blågård seminarium i København, besøgte Pade i Hågerup skole i 1790 og skriver i sin dagbog (offentliggjort i »Egeria« I): »Jeg blev slået af den stilhed og opmærksomhed, der herskede blandt disse bønderbørn, man da jeg hørte Pades katekisation, forstod jeg, hvad grunden var.« Pade skal have været en levende fortæller, meget belæst og meget klart tænkende. Endnu på sine gamle dage fortsatte han sine studier, bl. a. i islandsk, som interesserede ham en del. Som kronprins besøgte Frederik VI og hertugen af Augustenborg i 1789 de reventlowske skoler i Brahetrolleborg sogn og udtrykte deres beundring for dem. Samme år tildeltes Johannes Pade og Chr. Schmidt fortjenstmedaljen i guld.

Hans Eriksen var angelbo, født d. 23. 7. 1755 i Ulsnæs i Strukstrup herhed som søn af gårdmand Klaus Jessen Erichsen og hustru Kathrina. Han tog eksamen i Kiel samme år som Pade med hovedkarakteren »geschickt«. Ligesom de to andre havde han først haft nogle års praksis som underlærer og hjælpelærer i Husum, Lyksborg og Kværn, inden han kom på seminariet. Da han kom til Hågerup i 1786, kneb det noget med hans »skriftdansk«, men efterhånden fik han større fortrolighed med det. 1789 blev han af minister, grev Chr. Ditlev Reventlow kaldet til at forestå skolen i Tirsted under grevskabet Christianssæde på Lolland, hvor han virkede til 1824. Eriksen skildres som en dygtig og samvittighedsfuld lærer, der foruden at være optaget af sin skolegerning interesserede sig stærkt for havebrug. Han indførte frugttræer af ædle sorter både til Fyn og Lolland og var dygtig til at pode og beskære. Han var gift 1785 i Slesvig med Magdalene Elisabeth

Hansen, f. d. 7. 9. 1759 i Strukstrup, død d. 4. 1. 1815 i Slesvig – anden gang med Marie Lints, f. 1768, død i juni 1844. Eriksen tog sin afsked i 1824 og døde d. 30. 8. 1827 i Birket ved Pederstrup på Lolland. 4 af hans sønner blev alle lærere her i Danmark.

Foruden de i artiklen nævnte kilder er benyttet:

C. Fritz Jørgensen: Brahetrolleborg Sogns Degne- og Skolehistorie (Odense 1874).

N. Rasmussen-Søkilde: De Reventlowske Skoler for hundrede Aar siden som de første filantropiske Folkeskoler i Danmark. (Kbhvn. 1883).

Hans Kyrre: Vor Skole (Kbhvn. 1956).

T. Baumgarten: Danmarks anden Seminarist Johannes Pades Autobiografi og Familien Pades stavtavle. (Århus 1915).

Kirkebøgerne fra Asserballe og Lysabild.

Cornetts Åbenrå annaler

Ved dr. med. M. Michelsen, Åbenrå

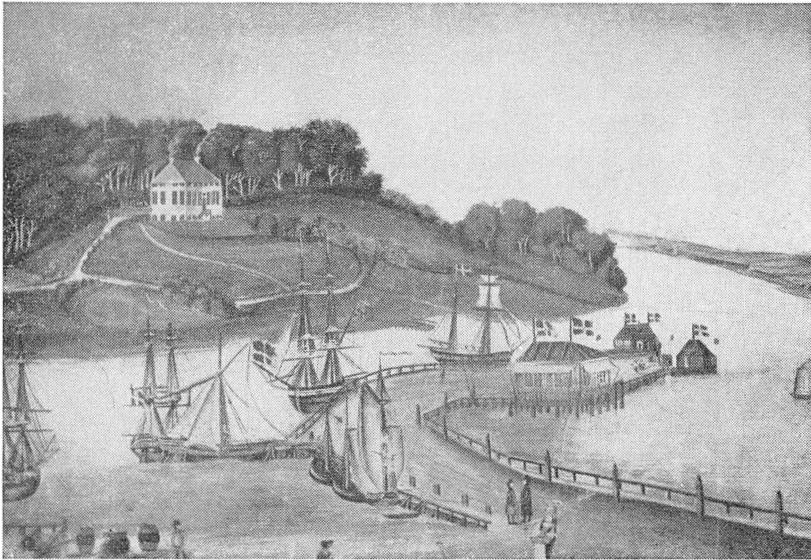
I Ferdinand Stillers, fra 1837 C. A. Petersens »Gemeinnütziger Almanach«, udgivet i Altona, har sejlmager Andreas J. Cornett fra 1822–1850 daglig noteret vind og vejr og ugentlige torvepriser, men desuden kort nedskrevet årets begivenheder i byen og inden for slægts- og vennekredsen, navnlig alt vedrørende trafikken på havnen, og hvad der iøvrigt kom ham for øre eller øje om stadens søfart og de dertil knyttede erhverv, herunder hans eget som sejlmager. Såvel dette som hans bopæl neden for Skibbrogaden gør hans annaler til en førstehåndsreportage og giver nutiden et overblik over liv og virke i vor by og havn i opgangstiden efter Napoleonskrigenes hærgen og statsbankerottens armodsår.

Andreas Cornett var født den 22. 4. 1780 og døde den 10. 3. 1851, og almanakkerne nedarvedes samlet i slægten, indtil de efter havnefoged Jacob Jacobsens død i 1940 fordeltes til børn og søskendebørn. Af de 29 almanakker havnede 7 i min varetægt, men de burde alle samles igen og overgives til Landsarkivet. De hos mig beroende bøger er de to første årgange 1822 og 1823, dernæst 1830, 32, 35 og 37 og endelig den formentlig sidste fra 1850, der mærkværdigt nok er ført på tysk.

Her bringes optegnelserne fra 1830.

Januar:

Den 1. Januar var det første Tøvejr siden 14. Nov. f. a. Den 4de blev Jes Sørensen begravet. Imellem d. 6. og 7de begyndte Tørveir. Mellem den 8. og 9. begyndte Frost igien. Den 12. blev Bërman drukenet. Den 18. Januar blev Caph. B. Holdt ansatt til Haune Fogt.



Abenrå havn.

Februar:

Den 4. Febr. købte Capth. Wilhelm Lund Bricken Swanen af Capth. Jacob Jepsen for den Som 9000 Mk. Curant. Den 8. Febr. begyndte det for Alvor at tõe, med Rein og Snee. Den 10. Febr. bekom Capth. Joh. Lorenzen Fragt til Perna og Lisabon med Hør til 7 Mk. 8 Skill. Banco. D. ... Febr. bekom Capth. N. Kloster Fragt til Perna og ... med Hør til 7 Mk. 8 Sk. B. Den 14. bekom Capth. Mathiesen med Pisaro Fragt til Perna og Port til 8 Mk. 12 Sk. Banco. Den 19. Febr. kiørte jeg og Capth. Lund til Flensøburg, kom den 21de Eftermiddag iem igjen. Den 17de Dec. f. a. kom Capt. Richelsen til Rio Janero. Alting vell.

Marts:

Den 3. März var Sõe Sessionen. Om Aftenen kom Fragt til Regensburg til Memel og Jessen til Libau, begge til Lisabon 7 Mk. 12 Sk. pr. Skp. Hør. Den 5. März Reiste Capth. Jacob Jepsen og Peter Offzen til Hamburg Extra [Post]. Den 12. März Klokken imellem 10 og 11 døde vor Ven Jacob Pet. Kopperholt saa hastig af et Rørelse. Den 21. März Reiste Capth. Pet. Jessen til Fridericia at hente Slupen Iris. Den 18. og 19. tog Isen Drift i Fioren. Imellem den 15. og 16. om Natten blev Capth. J. H. Jessen syg. Den 24. März kom Sluppen Iris fra Nykastel siist fra Fridericia med Steenkull og stykus (stykgoods?). Det var det første Skib i Aar her til Broen.

April:

Den 4. April var det saa Groft Vande, som næsten ikke kan huskes. Den 10. April kom Capth. L. Holdt fra Nykastel med Steenkull. Den 11. seilet

Capth. Rosenkranz og Capt. Alm til Calmar. Den 13. April kom Johan Kruse fra Flensburg med Andr. Petersen. Den 18. April sejlet Capth. M. Regenburg til Memel. Den 21. seilet Capth. Pet. Jessen med Iris til Libau. Den 26. April bekomst af Krab fra Loyt 2 Griser. Den 28. April saas det første Træ grønt i Jürgensgaard Skov.

Maj:

Den 1ste may Seilet til Perna, Capth. Mathiesen med Caravane, Capth. L. Hold (t) med Pitzara, Capth. Casparus Bartelsen, Capth. Andr. Thomsen. Capth. Nis Kloster, Capth. Joh. Lorenzen og Capth. Styding til Revald og Capth. Borgart til Riga, Capth. Jens Iwersen med Deukalion. Den 3. May kom Sk. Bartel Boysen. Den 7. May kom Capth. Alm fra Calmar til Hr. Lyders og Flere. Den 7. May Reiste Johan Kruse igien til Flensburg til Korsholm. Den 25. April kom Capth. Migaal Regenburg til Memel. Den 2. May kom Capth. Peter Jessen til Libau, d. 13. May seilet Capth. Jürg. Bock med Bricken Amphitrite til Memel at lade Pilestave til Port pr. miel. (mille?) 255 kf. Banco. Den 20. May Seilet Capt. W. Lund med Swanen til Arhus at lade til Engl(and). Den 21. kom Cpt. B. Nissen med Skibet Pomona sist fra Kjøbenhavn. Den 22. kom Sk. N. Ingeman fra Kjøbenhavn. Den 29. May Seil. Capth. Christ. Offzen til Kiel. Den 28. May Klokken 9 Formiddag begynde 11 Timmermän at ned brække Pauline, derfor acordirt om 12 rd. Den 29. Klokken 7 morgen var di Ferdig. Den 31. kom Capt. Løwgreen med Sluppen til Hansen, Funke og Herzog; den 4. Juny Seil. igien.

Juni:

Den 1ste Juny kom Capt. Knud Skipper iem, sist fra Kjøbenhavn. Den 3. kom Sr. B. Bojsen iem fra Kjøbenhavn. Den 6. Juny var Skydeselskab paa Jürgensgaarde. A. Andresen skiød Rudolph Rudebeck til Konge. Den 10. kom Capt. Abrand og Capt. Alm fra Calmar. Den 11 kom Capt. Lindquist fra Findland og Sr. Bock fra Hamburg. Den 11. Juny kom Capt. Renstrøm fra Calmar. Den 16. kom Capth. Zeblien fra Carlshamn. Den 20. var det stercke boy Veir med Rein, Storm o Hagel. Den 26. kom Sr. Andr. Nissen fra Kjøbenhavn.

Juli:

Den 3. July Seil Sr. N. Ingeman til Riga og Sr. Andr. Nissen til Kjøbenhavn, vor Kier var med. Den 4. kom Sr. Bertel Boysen og Bollem fra Kjøbenhavn. Den 5. var det god Veir hele Dagen. Den 4. kom Capth. Alm fra Calmar. Den 8. July var Skyde-Selskab paa Jürgensgaard efter Fullen og Hr. Hans Christ. Hansen blev Konge. Den 11. Seilet Capth. Alm og Sr. Maag med Bollen. Den 16. om Aftenen var Rein og Torden. Den 17.

kom Hans Cornett med sin Jagt fra Erøe, den – kom Sr. Andr. Nissen fra Kjøbenhavn. Den 20. kom Capth. Østmann fra Stockholm til Hr. J. Lorenzen. Den 21. July kom Capth. Bunell fra Calmar med Skoneden. Den 30. Kom Capth. Vonander og Capth. Alm fra Calmar.

August:

Den 11. August kom Dampskibet Dania, gjorde samme Aften en Lyst-tour i Fiorden, vor den havfte over 150 Pasagere ombort. Den 11. Sejl. Sr. Hans Cornett til Kjøbenhavn med Steen og Stykgos o. Pasagere. Den 13. kom Dampskibet igien fra Flensburg, den 14. Morgen seilet det igien. Den 15. August kom Capth. Lindquist. Den 16. kom Capt. Eskelsen med Skoneden Experiment fra Brämen. do kom Dampskibet Dania fra Flensburg og afseilet d. 17. om Morgenen imellem 6 og 7 til Assens–Fridericia og Aarhus–Kjøbenhavn. Den 20. kom Capt. Yderstrøm, Capth. Alm og Capt. W. Lund fra England og Sr. N. Ingemann fra Riga. Den 22. var ieg og Capth. Lindquist [og] Kier til Flensburg. Den 28. strandet Sr. L. Zagarias paa Warnitz; Kom af igien den 31. hertil. Den 31. Aug. om Aftenen kom Hans Møller, en Normann fra Korsholm i Arbeide for 8 Dage.

September:

Den 2. (Spt.) om Aften kom H. Cornett fra Kjøbenhavn. Den 3. Sept. om Aftenen kom L. W. Lorenzen i Arbejde fra Flensburg. Den 6. blev Acord sludet med Kier og Paulsen om en Skonnert lang 30¹/₂ Alen i Kiølet 11 Fod snoret o. 21 Fod bred over bargholder for den Sum —. Den 7. kom Capth. Vonander med Sluppen fra Calmar. Dato blev Elimineret for Justitzrath Schow sit 25. Aar Borger Mester her i Staden. Den 10. Septbr. kom Capt. Alm fra Calmar. Den 12. var det en sterck Taage til Form. Kl. 11, ellers god Veir. Den 15. Spt. begyndte die paa Timmerverft at arbejde paa Kiers Skonned. Den 16. kom Sr. Boysen fra Kjøbenhavn, hvor Jürgen var med.

Oktober:

Den 1ste october kostet Smør fra 7 til 11 Sk. pr. pund – og ikke noget at faa. Den 5. octobr kom Capth. (jens) Styding fra Port sijst fra Kjøbenhavn. Den 7de kom Capth. Bendix Bendixen med Brødtræet fra Engl. med Kull. Den 10. octobr kom Capth. Hans Kopperhold til Løyt Dyvig fra Figera og skal gaa til Hadersleb at losse sit Salt. Den 14. kom Capth. Alm fra Calmar til Ahlmann. Den 16. kom Capth. Bukart til H. Hansen. Same Dato kom Sr. J. Bock fra Hamburg. Den 18. Seilet Capth. W. Lund til Riga for at søge Fragt. Den 21. Kiørde en Smed til Løyt med »Julie & Marie« Seil for at Rebereres. Den 28. blev det Ny Rathstue Indviet og om Aften var Ball paa Harmonie.

November:

Den 4. Novbr. kom Capth. Peter Jessen fra St. Petersburg med Rug. Den 5. Novbr. kom Capth. K. Skipper og Søren Andresen begge siist fra Flensburg. Den 5. Seilet Sr. N. Ingemann til Kjøbenhavn. Den 6. kom Capth. Pet. Frelesen iem fra Holland, siist fra Kjøbenhavn. Den 26. Novbr. kom Capth. W. Lund til Flensburg fra Riga. Dato kom Capth. And. Thomsen fra Riga her til. do kom Sr. Andr. Nissen fra Kjøbenhavn. Do slagtet vi vores Grieser, det ene veier 10 Lp, det andet 12 Lp. 27. Nov. kom det første Snee.

December:

Den 2. Decbr. kom Sr. N. Ingemann iem fra Kjøbenhavn. Den 30de kom Capth. Lorenz Holdt fra Scien (Stettin?) med Rug. Dato kom Sr. Hans Cornett fra Kjøbenhavn med Kartoffler og Sukker. Den 10. Dec. kom Capt. W. Lund siist fra Flensburg. Den 4. Dec. døde Capt. I. C. Jøbsens Enke. Den 13de begravet. Den 12. Dec. blev det ny Rathstue indvidet med et Ball af Borgeriet, vor all Ting gik vell af. Den 24. blev Penge, Føde-Vare, Kläder o. Linet uddelt til die Fadige og Huus Fadige. Børn extr. (etc.). Den 27. Decbr. om Aftenen kom Sr. Hermansen fra Erøe med en Ladning Byg. Isæt var ikke uden for Bro-Enden. Den 31. var om Aften Sang das Jahr der letze Stunde og Mosik paa Markenen (Torvet). Der var Selskab hos Capth. Peter Frellesen, vor vie var før og Efter Klokken 12 = var munder og Glade Alle med ver Andere = Capt. W. Lund var lidet malissiöst paa Peter Jessen, som var uret fra sin Side gjord. Ende gut, alles gut.

ANMELDELSE

Ingeborg Refslund-Thomsen: Min barndomsgade

H. P. Hanssens datter, kammerherreinde Ingeborg Refslund Thomsen, har arvet faderens evne til at se skønheden i de små ting, værdien af den daglige oplevelse, drage glæde af dem og at lade andre få del i de jævne og små tildragelser, som han har kunnet skildre for os både i tale og skrift, så det er, som om han deler ud til os af alt det, han har fået fra naturens hånd, renset og glødet igennem hans stærke sind.

Ingeborg Refslund Thomsens offentlige virksomhed har givet vide kredse friske indtryk af hendes oprindelige og skarpe brug af modersmålet, hendes træfsikkerhed og evne til at sige sin mening skarpt, sindigt og på en måde, så den huskes. Det kan godt være, at fruén har gydt lidt rigeligt af sin egen barndomsopfattelse ud over den gade, hun fortæller om; men den er ikke blevet mindre kvik eller yndig deraf. Den er blevet til en på én gang helt sandfærdig, levende og kvik bog, en yndig bog, som man læser på grund af det rammende billede, den giver fra den lille by og dets småfolk.

L.-Th.

<p>Graasten Bank A/S Kontortid 9--12 & 2--4 Lørdag 9--1 GRAASTEN</p>	<p>Sønderjydske Tæppefabrik A. R. KJÆRBY A/S HØJER *</p>	<p>Haslev Gymnasium Kostskole for Drengene Eksamensret til Mellemskole-, Real- og Studentereksamen. Alle Oplysninger ved Hen- vendelse til <i>Peter Kæstel</i> Rektor, Haslev</p>
<p>Snoghøj Gymnastik- højskole Fredericia. 3 Maaneders Sommerskole. 5 - Vinterskole. Skoleplan sendes. Jørgine Abildgaard.</p>	<p>HEJMDAL Landsdelens Blad</p>	<p>Brede Sogns Spare- og Laanekasse Bredebro tlf. 41341 * Stiftet den 1. maj 1875</p>
<p>VALLEKILDE Folkehøjskole Henv. til <i>Jørgen Jessen</i>, Vallekilde</p>	<p>Bogtryk . Bogbind Th. Laursens Bogtrykkeri Jernbanegade 8 . Tønder . Telefon 21550</p>	
<p>Restaurant Grænsen C. Heiselberg Krusaa</p>	<p>Støt vore annoncører</p> <p>AKTIESELSKABET NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER KØBENHAVN F.</p>	
<p>Sønderjyllands Kreditforening Haderslev</p>	<p>Aktieselskabet C. I. Christensens Papirhandel ESBJERG</p>	
<p>Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn</p>	<p>GRAM KØLEANLÆG</p> <p>Brødrene Gram A/S Vojens</p>	
<p>Paul Thomsen Krusaa Kolonial, Spirituosa, Køkken- udstyr, Trikotage, Herreekvipering</p>	<p>Tegn abonnement på Sønderjysk månedsskrift</p> <p><i>Støt de sønderjydske Indsamlinger</i></p>	

Historisk samfund for Sønderjylland

gør opmærksom på sine billige publikationer. Af de 18 bøger i skriftrækken er kun et par udsolgt. Blandt andet fås endnu:

Tønder gennem tiderne I–II. 25 kr. (i boghandelen 37,50 kr.)

P. Kr. Iversen: Kniplingskræmmer Jens Wulffs dagbog. 12 kr. (18 kr.)

A. Svensson: Redaktør Jens Jessen, Flensborg Avis. I. 10 kr. (15 kr.)

Bind II udkommer i februar. Pris 10 kr. (17 kr.)

Fra 1957 må fremhæves:

Kaptajn Hans Bruhns erindringer ved *Erland Møller* og *Johan Hvidtfeldt*. 9 kr. (16 kr.)

H. V. Gregersen: Niels Heldvad. 8 kr. (14 kr.)

Uden for den egentlige skriftrække er lige udkommet *Hans Hansen:* Fra tidlig vår til efterår. I sønderjysk landbrugs tjeneste. Med forord og efterskrift ved P. A. Callø. 5 kr. (8 kr.)

Medlemmer af Historisk samfund kan bestille bøgerne hos fuldmægtig Olav Christensen, Christiansfeldvej 30, Haderslev.